

КОРРУПЦИЯ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАР СОДИР ЭТИЛИШИГА ИМКОН БЕРУВЧИ ШАРТ-ШАРОИТЛАР ВА УЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Феруз Салимович Амонов

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Марказий девони катта офицери

Гўзалхон Баходировна Нурмухаммедова

Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети доценти

xti_ng1010@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Мақолада давлат ва жамият ҳаётида коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирларнинг самарадорлиги, мамлакатда коррупциянинг пайдо бўлиши сабаб ва унга имкон берган шарт-шароитлар батафсил таҳлил этилган, бу борада жамоатчилик фикри ўрганилган, мақола сўнггида коррупцияни келтириб чиқарувчи сабабларни ўрганиш орқали унинг содир этилиш механизмларини аниқлаш ва коррупцияга қарши курашиш сиёсатини амалга ошириш мақсадида бир қатор таклифлар билдирилган.

Калит сўзлар: коррупция, сабаб ва шарт-шароитлар, профилактика, коррупция билан боғлиқ жиноятлар, детерминант.

КИРИШ

Коррупция даражасини камайтириш ва уни чегаралашда биринчи навбатда унинг пайдо бўлиши учун мавжуд шароитлар ва муаммоларни бир вақтнинг ўзида ҳал қилиш, иккинчидан, коррупцияни енгишда барча соҳаларда ва қатъият билан коррупцияга қарши кенг кўламли чора-тадбирлар ёрдам беради.

Криминолог олимлар жиноятчиликнинг пайдо бўлиши нафақат қатор сабабларга боғлиқ, балки қулай шароитларга ҳам боғлиқ деб ҳисоблашади. Жиноятчиликнинг вужудга келтирувчи бу сабаб ва шароитлар умумий "криминоген омил (детерминант)" тушунчаси билан бирлаштирилади. Жиноятчиликнинг детерминантлари бўлиб жиноятчиликни белгиловчи ва унинг пайдо бўлишида ёрдам берувчи сабаб ва шароитлар ҳисобланади.

Коррупцияга қарши курашишнинг энг тўғри ва самарали йўли бу - жамиятда коррупциянинг пайдо бўлишига имконият яратаётган шарт-шароит ва омилларни аниқлаш ҳамда уларни бартараф қилиш ҳисобланади. Криминологик адабиётлар ва оммавий ахборот воситалари маълумотлари таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги кунда коррупциянинг юзага келиши ва ривожланишида бир нечта асосий, ўзаро алоқада бўлган ва бир-бирига таъсир этувчи омиллар мавжуд.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МУҲОКАМА

Жорий йилнинг 5 апрелида Олий Мажлис Сенатида бўлиб ўтган Коррупцияга қарши курашиш миллий кенгашнинг навбатдаги мажлисида қайд этилишича, мамлакатда 2021 йилда 5 483 нафар шахсга нисбатан 3 769 та коррупциявий жиноят ишлари судларга оширилган. Яъни судга юборилган жиноят ишлари ҳамда жавобгарликка тортилган шахслар сони ўртача 3 бараварга кўпайган.

Судларга юборилган жиноят ишларининг ҳар учтадан биттаси соғлиқни сақлаш, таълим ва банк тизими ходимлари томонидан содир этилган. Коррупцияга қарши курашиш борасида олиб борилган кескин чоралар натижасида судга юборилган жиноят ишлари сони ўтган йилга нисбатан банк соҳасида 300 фоизга, таълим тизимида 120 фоизга ҳамда соғлиқни сақлаш соҳасида 100 фоизга ортган.

Криминолог олимларнинг фикрларига кўра *жиноятчилик сабаблари* жиноятларнинг содир этилишини тақозо қиладиган, уларни озиқлантирадиган, кўпайишини таъминлайдиган ҳодиса, воқеа ва жараёнларнинг йиғиндиси. Қолаверса, шахс табиатида бўладиган ғаразгўйлик, ружу кўйиш, бировлар ҳисобига яшаш, миллатчилик, жамиятда мавжуд ҳуқуқ ва одат нормаларига риоя этмаслик каби ҳолатлар ҳам жиноятчиликни келиб чиқишида таъсир кўрсатади.

Жиноятчиликнинг шароитлари эса жиноятларни бевосита келтириб чиқармайдиган, лекин уларнинг содир этилишига кўмаклашадиган ҳодиса, воқеа ва жараёнларнинг мажмуи ҳисобланади.

Жиноятчиликнинг келиб чиқишида муҳим рол ўйнайдиган сабаб ва шароит ўзаро чамбарчас боғлиқдир. Шунинг учун ҳам бу ҳолат «кри-миноген-детерминант» деб эътироф этилган. Зотан, ҳар қандай шароитнинг ўзи жиноятчилик ва жиноятни юзага келтирмайди. Шароит мавжуд бўлган ҳолда бирор-бир

жиноятчилик сабабсиз содир бўлмайди. Сабаб, ўз мазмунига кўра ижтимоий-психологик ҳолат бўлса, шароит иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, ташкилий жиҳатдан юзага келувчи ҳолат ҳисобланади.

Криминологик адабиётлар ва оммавий ахборот воситалари маълумотлари таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги кунда коррупциянинг юзага келиши ва ривожланишида бир нечта асосий, ўзаро алоқада бўлган ва бир-бирига таъсир этувчи омиллар мавжуд.

Базел давлат бошқаруви институти томонидан тузилган жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши рейтингда Ўзбекистон 141 мамлакат ичида 43-ўринни эгаллаган.

Ўзбекистон кўшни Тожикистон ва Қирғизистонни орта қолдириб, 5.71 балл тўплашга муваффақ бўлган. Бироқ Ўзбекистон ҳали FATF — Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш бўйича молиявий чоралар ишлаб чиқувчи гуруҳнинг тўртинчи даври методологияси билан баҳоланмаган, таққосланишни чекланган мамлакат деб қайд этилган. Қозоғистон 71-ўринни билан Марказий Осиё мамлакатлари орасида энг юқори кўрсаткични қайд этган.

Рейтинг 5 та мезон асосида тузилган: жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши кураш тизимининг сифати, порахўрлик ва коррупция даражаси, молиявий шаффофлик ва стандартлар, жамоатчилик шаффофлиги ва ҳисобдорлиги, ҳуқуқий ва сиёсий хатарлар.

И.Исмаилов ва бошқалар коррупция билан боғлиқ жиноятларнинг детерминантларини шартли равишда уч гуруҳга: иқтисодий-ижтимоий омиллар; маънавий-руҳий омиллар; ташкилий бошқарув ва ҳуқуқий омилларга ажратган. Шунингдек, Р.Р.Газимзянов коррупция билан боғлиқ жиноятларнинг асосий детерминантларига қуйидагиларни киритган: 1) ҳуқуқий, 2) ташкилий-бошқарув; 3) тарбиявий; 4) мафкуравий; 5) ижтимоий-иқтисодий; 6) ахлоқий-психологик; 7) ижтимоий-сиёсий ва бошқалар.

Бошқа бир муаллифларнинг фикрича, коррупцияга йўл очадиган омиллар сирасига ҳокимият органлари тизимининг мураккаблиги, буйруқбозлик таомилларининг кўплиги, давлат ҳокимияти органлари аппаратининг фаолияти устидан ташқи ва ички назоратнинг йўқлиги каби ҳолатларни киритиш мумкин. Ташкилий тушунмовчиликларни фуқа-роларнинг коррупцион хулқ-атворини рағбатлантиришдан фарқлаш баъзан жуда қийин кечади. Тақиқлар, рухсат бериш таомиллари сонининг

ҳаддан ташқари кўплиги, давлат ҳокимияти органлари фаолиятига жалб қилинган фуқароларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш механизми ва ҳуқуқий асосларининг йўқлиги ҳам коррупцияга йўл очади.

А.А.Звягиннинг айтишича, мамлакатда мустақил иқтисодий фаолият юритувчи субъектлар хатти-ҳаракатлари устидан давлат бошқарув органларининг ортикча назоратининг мавжудлиги – давлат хизматчиларига ўз манфаатини кўзлаб мансабини суиистеъмол қилиши учун шароит яратади. Ҳолбуки, бу фикр тўғридир, чунки «иқтисодиётни эркинлаштириш» ва «хусусий секторда давлат назоратини қисқатириш» бозор иқтисодиётининг асосий қонуниятларидан бири ҳисобланади.

Фикримизча, бугунги кунда коррупциянинг юзага килишига ва ривожланишига имкон берувчи шарт-шароит ва омил сифатида шахснинг психологияси ҳам муҳим аҳамият касб этмоқда. Хусусан, психологларнинг фикрича, жамиятда коррупцияга хайрихоҳ психологик муҳитнинг мавжудлиги ушбу ҳодисанинг тарқалиши ва унинг даражаси ортишига имконият яратади.

В.В.Меркуришиннинг айтишича эса, бугунги кунда коррупциянинг содир этилишига имконият яратаётган асосий шарт-шароитлар бу давлат бошқарув органлари устидан жамоатчилик назоратининг сусайганлиги; давлат бошқарув органларида бюрократик тузумга хос салбий иллатларнинг сақланиб қолиши; ўтиш даврида дуч келинган сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий муаммоларнинг тўлиқ ҳал қилинмай қолиб кетиши.

Ушбу фикрларга қўшимча равишда амалдаги қонунчиликнинг номукамаллиги, демократик принциплар ва институтларнинг ривожланмаганлиги кабиларни ҳам келтириб ўтиш мумкин.

Олимлардан яна бири О.А.Кузнецова олиб борган тадқиқот ишлари хулосасига кўра, қуйидагиларни коррупциянинг сабаблари ва шароитлари сифатида кўрсатган: давлат органлари ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларидаги ташкилий-бошқарув тизимининг такомиллашмаганлиги, ходимларда мансаб ваколатидан келиб чиқиб тамагирлик, ўз манфаатини кўзлаш каби психологик хусусиятнинг мавжудлиги. Ушбу фикрга қўшилган ҳолда шуни айтиш мумкинки, давлат хизматчиларининг аксарият қисми эртами-кечми коррупция билан боғлиқ қарорни қабул қилишни ёки рад этишни танлаш ҳолатига дуч келади.

Айнан мамлакатимизда коррупциянинг пайдо бўлишининг сабаб ва шарт-шароитлари хусусида Ю.С.Пулатов ва Г.А.Алимовлар қуйидагиларни эътироф

этишган: – ҳокимият ва иқтисодийнинг бирлашуви; масъул мансабдор шахсларнинг қонунларни менсимаслиги; – хизматчиларнинг меҳнатига муносиб равишда давлат томонидан таъминланмаслиги; – вазирликлар ва идоралар томонидан хўжалик фаолиятини назорат қилиш учун турли ҳуқуқларга эга бўлишдаги лоббизм; – барча даражадаги раҳбарларнинг қонун ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга эмас, балки бевосита ўз бошлиқларига бўйсунганининг анъана сифатида қолиб келаётганлиги; – аҳолининг ҳуқуқий маданиятининг ривожланмаганлиги.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Бугунги кунда юртимизда коррупцияга қарши курашишда бир қатор назорат-тафтиш органлари, ташкилотлар ёки мансабдор шахслар мавжуд. Бироқ, тақдир тақозоси билан айнан ушбу орган ва ташкилотларда коррупциянинг жуда кўплаб пайдо бўлиши кузатилмоқда: ушбу органлар коррупцияга қарши курашиш ва қонун устуворлигини таъминлаш ўрнига, аксинча, ўз шахсий манфаатлари йўлида хизмат ваколатлари доирасидан четга чиқиш, уларни суиистеъмол қилиш каби ҳолатлар учрамоқда.

Жиноятчилик, шу жумладан коррупция муаммосига доир махсус криминалогик адабиётлар таҳлили коррупцияни ўзининг табиий маҳсули сифатида белгиловчи сабаблар ва шарт-шароитлар (омиллар)нинг айрим гуруҳларини қайд этиш имконини беради. Ижтимоий ҳаёт мазмуни ёки соҳаларига кўра бундай омиллар қаторига ҳуқуқий, ташкилий-бошқарув, тарбиявий, мафкуравий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа сабаблар ва шарт-шароитлар киради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармонида мамлакатда коррупция ҳолатини тизимли таҳлил қилишни таъминлаш, шунингдек, коррупцияга оид хавф-хатарлар юқори бўлган соҳалар ҳамда коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш Агентликнинг асосий вазифаларидан бири сифатида кўрсатилган. Агентликнинг Коррупциянинг олдини олиш ва “комплаенс – назорат” тизимини жорий этиш бошқармаси томонидан Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси фаолиятидаги айрим коррупцион хавф-хатарлар ўрганиб чиқилган. Аниқланишича, Божхона кодексидаги ҳуқуқий бўшлиқ

туфайли товарларни реэкспорт қилишда (божхона ҳудудига илгари олиб кирилган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан импорт божхона божлари ва солиқларини ундирмасдан қайтариш ёки иқтисодий сиёсат чораларини қўлламадан олиб чиқиш) коррупцион хавф юзага келмоқда.

Шунингдек, Коррупцияга қарши курашиш агентлиги томонидан олиб борилган таҳлилларга кўра, судлар томонидан коррупцион (Жиноят кодексининг 167-моддаси, 168-моддаси 3-қисми, 205-214-моддалари билан боғлиқ) жиноятлар бўйича 2019 йилда 5 565 нафар шахсга нисбатан 3 576 та, 2020 йилда 4 159 нафар шахсга нисбатан 2 834 та, 2021 йилнинг 9 ойида эса 6 197 нафар шахсга нисбатан 3 722 та жиноят ишлари кўрилган.

Бирок, 2019 йилда кўрилган ишлар бўйича айблов ҳукми чиқарилган 4 741 нафар шахсдан 2 574 нафари (ёки 54 фоизи)га, 2020 йилда 3 394 нафар шахсдан 1 740 нафари (ёки 51 фоизи)га, 2021 йилнинг 9 ойида 4 572 нафар шахсдан 2 131 нафари (ёки 47 фоизи)га нисбатан муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазолари тайинланган.

Яъни, коррупцион жиноятлар содир этганлиги учун судланган шахсларга нисбатан муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосини қўллаш амалиёти йилдан-йилга камайиб борган.

Коррупцион жиноятлар содир этиб, Жиноят кодексининг 70, 71-моддаларига асосан жазодан озод қилинган шахслар 2019 йилда 386 нафарни, 2020 йилда 362 нафарни, 2021 йилнинг 9 ойида эса 492 нафарни ташкил этган.

Таҳлиллар натижасидан маълум бўлдики, муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазосини қўллаш амалиёти камайиб бораётганлиги коррупцион жиноятлар сони ортиб боришининг сабабларидан бири бўлмоқда.

Қолаверса, аҳоли орасида олиб борилган комплекс тадқиқот натижалари шуни кўрсатмоқдаки, сўровнинг 26,9% иштирокчилари коррупцияга сабаб бўлувчи омиллар сифатида қуйидагиларни кўрсатишган:

- ижро этувчи ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи ва суд ҳокимиятлари олдидаги масъулиятсизлиги;
- кўплаб бюрократик тартиботларнинг мавжудлиги;
- айрим фаолият турларини амалга ошириш учун тақиқлар;
- фуқаролик жамияти институтлари томонидан мансабдор шахслар фаолияти устидан тегишли назоратнинг йўқлиги.

ХУЛОСА

Юқоридагиларга асосланган ҳолда шуни айтиш мумкинки, коррупцияни вужудга келтирувчи ва унинг ривожланишига таъсир этувчи шарт-шароитлар ва омиллар ўзаро алоқадорликда ҳаракат қилиб, бир-бирининг мавжудлигини таъминлаб жамият ҳаётининг турли соҳаларига ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб келмоқда. Бу эса, ўз навбатида, коррупциянинг Ўзбекистон миллий ҳавфсизлигига таҳдидлар тизимидаги ўрнини белгилаб бермоқда. Ҳар бир мамлакатда давлат ва жамиятнинг куч ва воситалари ёрдамида коррупцияга қарши кураш амалга оширилиб, бунинг учун катта маблағлар сарфланмоқда. Коррупцияни келтириб чиқарувчи сабабларни ўрганиш орқали унинг содир этилиш механизмларини аниқлаш ва коррупцияга қарши курашиш сиёсатини амалга ошириш мақсадида қуйидагилар таклиф этилади:

Биринчидан, давлат амалдорлари ва муассасалари ҳалоллигини сақлаш ва бунга имконият яратиш мақсадида, нафақат корхона, муассаса, ташкилот доирасида, балки унинг ташқарисида ҳам ходимларнинг ман этилган хулқ-атвор кўринишларини намоён этадиган, коррупция ҳаракатларининг турли шакллари аниқ белгилайдиган Хулқ-атвор Кодексини жорий этиш зарур. Хулқ-атвор Кодекси бузилган ҳолларда ходимларни жавобгарликка тортиш имконини берувчи хулқ-атвор санкциялар турларининг қатъий тартибни белгилаш, хулқ-атвор кодексига зид бўлган вазият мавжудлиги тўғрисида ахборот йиғишга ёрдам берувчи хабарчи-ходим ҳимоясини кафолатлайдиган, хабар қилишнинг ички аноним тизимини белгилаш, ташкилот ёки корхонада коррупцияга мойил бўлган соҳаларни аниқлаш асосида тармоқлар кесимида коррупцияга оид хариталарни тузиш каби механизмларни жорий этиш кўзда тутилади.

Иккинчидан, коррупция билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликка тортилган шахсларни ва уларнинг яқин қариндошларини мансаб лавозимларига тайинламаслик амалиётини жорий этиш мақсадга мувофиқдир. Мансаб этикасини бузганлигига нисбатан жавобгарликнинг белгиланганлигини назарда тутган ҳолда мансабдор шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тизимини ишлаб чиқишни тақозо этади.

Учинчидан, республика миқёсида, ҳудудлар ва алоҳида бўлимларда коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашишга масъул бўлган мутахассисларни тайёрловчи, уларнинг махсус билим ва кўникмаларини ривожлантиришни таъминловчи, мансабдор шахсларга коррупциянинг зарарли оқибатларини

тушунтирувчи мунтазам равишда мажбурий ўқитиш учун таълим тизимини яратиш лозим.

Тўртинчидан, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, жамиятда коррупцияга нисбатан мурасасиз муносабатни шакллантириш, шунингдек, коррупция омилларини аниқлаш, коррупция хавф-хатарларини бошқариш ва уларни минималлаштириш бўйича чора-тадбирлар кўриш борасида олий таълим муассасалари ўқув жараёнига «Коррупцияга қарши хулқ-атвор стандартлари» фанини жорий этилиши аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, жамиятда коррупцияга нисбатан мурасасиз муносабатни шакллантиришга хизмат қилади.

Бешинчидан, мамлакатдаги барча соҳаларнинг коррупциялашганлик даражасини аниқлаш, аҳоли ўртасида сўровномалар олиб бориш ва ҳар йили оммага эълон қилиб бориш мақсадида халқаро «Transparency International» нодавлат-нотижорат ташкилотининг «Transparency International Ўзбекистон» номи остида аналогини ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

Олтинчидан, маъмурий хўжалик органларининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш орқали мансабдор шахслар томонидан рухсат бериш ёки тақиқлаш бўйича масалаларнинг қандай ҳал қилинишини кузатиб бориш ва адолатсизликларнинг олдини олиш мақсадида «OPEN» дастурини жорий этиш мақсадга мувофиқ. Бу эса, фуқароларга мансабдор шахсларга юборган мурожаатларининг жараёнларини очиқ кўзатиб бориш имконини берувчи, аризаларининг қачон, ким томонидан рўйхатга олинганлигини, унинг ижроси учун ким масъуллигини ва мурожаатнинг ҳал этилиши жараёнини, мурожаат юзасидан олинган жавоб юзасидан ўз эътирозларини билдиришга, аризасининг нима сабабдан қондирилмаслигига жавобни реал вақт ичида олиш имконини яратишда хизмат қилади.

Еттинчидан, Ўзбекистон Республикасининг Коррупцияга қарши курашиш агентлигининг штат тузилмасига директорнинг «Этика бўйича Маслаҳатчи (ёрдамчи)» лавозимини жорий этиш мақсадга мувофиқ. Унинг коррупция билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасига йўналтирилган вазифаларини эса қўйидагича белгилаш таклиф этилади: коррупция билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасига йўналтирилган бўлиб, давлат хизматчиларининг хизмати давомида ва ундан кейин манфаатлар тўқнашуви юзага келгандаги хатти-ҳаракатлари аниқ белгилаб бериш, мансабдор шахслар, ходимлар томонидан Ахлоқ кодексларига риоя қилинишини таъминлаш.

REFERENCES

1. Стрельников М. С. Детерминанты преступности коррупционной направленности // Молодой ученый. — 2016. — №14. — С. 472-474. — URL <https://moluch.ru/archive/118/32831/> (дата обращения: 03.06.2019).
2. Исмоилов И. Криминология. Умумий қисм: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / И.Исмаилов, Қ.Р.Абдурасулова, И.Ю.Фозилов; Масъул муҳаррир Ш.Т.Икрамов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015 – Б. 90.
3. Исмоилов И. Криминология. Умумий қисм: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / И.Исмаилов, Қ.Р.Абдурасулова, И.Ю.Фозилов; Масъул муҳаррир Ш.Т.Икрамов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015 – Б. 90.
4. Kriminologiya. Darslik. Oliy o‘quv yurtlariga ilmiy-uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan nashrga tavsiya etilgan Professor Z.S. Zaripovning umumiy tahriri ostida, O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2008. – В. 61
5. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар профилактикаси: Ўқув қўлланма / И.Исмоилов, Ж.С.Мухторов, С.Б.Хўжақулов; масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. Қ.Р.Абдурасулова. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – 9 б.
6. Газимзянов Р.Р. Коррупционная преступность в Республике Татарстан на рубеже веков (криминологическое исследование). Авто.дис. на соискание ученой степени канд.юрид.наук. Нижний Новгород – 2005. – С. 32.
7. Зуфаров Р.А., Ахраров Б.Ж., Мирзаев У.М. Коррупция. Қонун. Жавобгарлик. Монография //Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. М.Х.Рустамбаев. – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2011. – Б. 154.
8. Звягин А.А. Факторы роста коррупции и теневой экономики. Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования. – М. – С.34
9. Усманов А.А., Норбоев А.Н., Юридическая психология. - Т.: ТГЮИ. – 2006. – С.29.
10. Меркуришин В.В. Борьба с транснациональной преступностью. - М.: «Амалфея», 2003, С-208.
11. Кузнецова О.А. Коррупционная деятельность: криминологический и уголовно-правовой аспекты.

Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Тамбов. 2007. – С.24.

12. Пулатов Ю.С., Алимов Г.А. Квалификация и предупреждение коррупционных преступлений: Монография. – Т.:, 2016. – стр. 60.

13. Алауханов Е.О., Турсынбаев Д.Е. Борьба с коррупцией в государственных органах Республики Казахстан: Учебное пособие / Под ред. Е.О.Алауханова. – Алматы: КазАТК, 2008. – С. 182-187.

14. https://daryo.uz/k/2022/04/05/ozbekistonda-2021-yilda-3-769-ta-korrupsiyaviy-jinoyat-ishlari-sudlarga-oshirilgan-senat-raisi/?utm_source=@daryo_kirill

15. <http://protoday.uz/uz/> Ўзбекистон «пул ювиш» рейтингда 43-ўринни эгаллади

16. <https://anticorruption.uz/uzc/item/2021/03/02/tadqiqot-natizhasi-bozhkhona-sohasida-korrupsion-khavf-khatarlarni-keltirib-chiqarayotgan-qonunchilikdagi-boshliqlar-togrisida>

17. <https://anticorruption.uz/uzc/item/monitoring-and-statistics>